

पंचमो पाढो अहिंसा-सरूवं

अहिंसेचे स्वरूप सांगणारा प्रस्तुत पद्यपाठ 'समणसुत्त' या ग्रंथातून घेतला आहे. या ग्रंथाची रचना आणि संकलन आचार्य विनोबा भावे यांच्या प्रेरणेमुळे झाले. या ग्रंथामध्ये चार खंड असून जैनधर्मातील धर्म, अप्रमाद, अपरिग्रह, मोक्षमार्ग, ध्यान इ. विषयांचे विवेचन त्यात आले आहे. यातील 'ज्योतिर्मुख' या प्रथम खंडातून या पाठातील गाथा घेतल्या आहेत. यामध्ये अहिंसेचे वर्णन केले आहे. हिंसेमुळे जगामध्ये जी अशांती पसरली आहे ती नष्ट करण्यासाठी माणसाने अहिंसेचे पालन कसे करावे, त्यामुळे कौटुंबिक, सामाजिक आणि राष्ट्रीय एकात्मता स्थापित कशी होईल- हे या पद्यांद्वारे स्पष्ट केले आहे. कारण हिंसमुळे सर्वांचीच शांतता नष्ट होते. म्हणून हिंसेपासून सर्वांनी दूर राहावे. असे या कवितेतून स्पष्ट केले आहे.

एयं खु नाणिणो सारं, जं न हिंसइ कंचण ।
 अहिंसासमयं चेव, एतावंते वियाणिया ॥१॥
 सव्वे जीवा वि इच्छंति, जीविउं न मरिज्जिउं ।
 तम्हा पाणवहं घोरं, निगंथा वज्जयंति णं ॥२॥
 जीवंति लोए पाणा, तसा अदुवा थावरा ।
 ते जाणमजाणं वा, ण हणे णो वि घायए ॥३॥
 जह ते न पिअं दुक्खं, जाणिअ एमेव सव्वजीवाणं ।
 सव्वायरमुवउत्तो, अत्तोवम्मेण कुणसु दयं ॥४॥
 जीववहो अप्पवहो, जीवदया अप्पणो दया होइ ।
 ता सव्वजीवहिंसा, परिचत्ता अत्तकामेहिं ॥५॥
 तुमं सि नाम स चेव, जं हंतव्वं ति मन्नसि ।
 तुमं सि नाम स चेव, जं अज्जावेयव्वं ति मन्नसि ॥६॥
 रागादीणमणुप्पाओ, अहिंसकत्तं ति देसियं समए ।
 तेसिं चे उप्पत्ती, हिंसेत्ति जिणेहि णिद्विद्धा ॥७॥
 अज्झवसिएण बंधो, सत्ते मारेज्ज माऽथ मारेज्ज ।
 एसो बंधसमासो, जीवाणं णिच्छयणयस्स ॥८॥
 हिंसादो अविरमणं, वहपरिणामो य होइ हिंसा हु ।
 तम्हा पमत्तजोगो, पाणव्ववरोवओ णिच्चं ॥९॥
 पाणी कम्मस्स खयत्थमुट्ठिदो णोट्ठिदो य हिंसाए ।
 अददि असढं अहिंसत्थं, अप्पमत्तो अवधगो सो ॥१०॥

अत्ता चेव अहिंसा, अत्ता हिंसति णिच्छओ समए ।
जो होदि अप्पमत्तो, अहिंसगो हिंसगो इदरो ॥११॥

तुंगं न मंदराओ, आगासाओ विसालयं नत्थि ।
जह तह जयंमि जाणसु, धम्ममहिंसासमं नत्थि ॥१२॥

अभयं पत्थिवा ! तुब्भं, अभयदाया भवाहि य ।
अणिच्चे जीवलोगमि, किं हिंसाए पसज्जसि ॥१३॥

शब्दार्थ व टीपा

नाणिणो - ज्ञानी लोकांचे.
पाणवह - प्राणवध, हिंसा.
निगंथा - निर्ग्रन्थ, जैन मुनी.
तस - तस जीव (द्वीन्द्रियांपासून पंचेन्द्रियांपर्यंतचे जीव).
अदुवा - अथवा, किंवा.
थावर - स्थावर जीव (एकेन्द्रिय जीव).
अत्तोवम्मेण - (आत्मौपम्याने,) स्वतःची उपमा देऊन.
अप्पवहो - आत्मवध, स्वतःचा वध.
परिचत्ता - परित्यक्त, त्यागलेले.
अत्तकामेहिं - स्वतःचे हित पाहणाऱ्या व्यक्तींनी.

अज्जावेयव्वं - आज्ञेत ठेवण्यास योग्य मानावे.
पाणव्वरोवओ - जीवहत्या करणारा.
समए - शास्त्रामध्ये, धर्मग्रंथांमध्ये.
णिद्धिदो - निर्दिष्ट, सांगितलेल्या.
अज्झवसिएण - विचाराने, निश्चयाने.
उट्ठिदो - उत्थित, उद्युक्त झालेला.
तुंग - उंच.
मंदराओ - मेरु-पर्वतापेक्षा.
पत्थिवा - पार्थिवा ! हे राजा (संबोधन).
अणिच्चे - अनित्य (जीवलोकात).

स्वाध्याय

प्र. १ : पाइयभासाए उत्तराणि लिहह ।

- (१) सव्वे जीवा किं इच्छंति ?
- (२) लोए कियंता पाणा ?
- (३) सव्वजीवाण किं अप्पियं ?
- (४) समयाणुसारेण का अहिंसा ?

प्र. २ : थोडक्यात उत्तरे लिहा.

- (१) ज्ञानी माणसाचे सार कोणते आहे ?
- (२) आत्महितैषी पुरुषाने कसे वागावे ?
- (३) जिनेश्वरांती हिंसा कशाला म्हटले आहे ?
- (४) कर्मबंधाचे स्वरूप सांगा.
- (५) 'अप्रमत्त' कोणास म्हणावे ?

प्र. ३ : व्याकरण

अ) रूपे द्या.

- (१) आगास - पंचमी एकवचन
जीवलोग - सप्तमी एकवचन
हिंसा - तृतीया एकवचन

- पत्थिव - संबोधन एकवचन
निगंथ - प्रथमा अनेकवचन
दया - द्वितीया एकवचन
(२) हिंस - वर्तमानकाल तृतीय पुरुष एकवचन
इच्छ - वर्तमानकाल तृतीय पुरुष अनेकवचन
जीव - हेत्वर्थक धातुसाधित अव्यय
भव - आज्ञार्थ द्वितीय पुरुष अनेकवचन
हण - विध्यर्थ तृतीय पुरुष एकवचन

ब) संधी सोडवा.

जाणमजाणं, सव्वायरमुवउत्तो, रागादीणमणुप्पाओ, खयत्थमुट्ठिदो, धम्ममहिंसासमं

विशेष अभ्यास

‘अहिंसा’ या विषयावर प्राकृत भाषेत दहा वाक्ये लिहा.

